

БӨЛІМ: ЖАЛПЫ РУБРИКА

Қазақстандағы және шетелдегі қарттықтың әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларының ерекшеліктері

ЖАРИЯЛАНДЫ
17.10.2023СІЛТЕМЕ
<https://bilimger.kz/144830/>

Қазақстандағы және шетелдегі қарттықтың әлеуметтік-демографиялық сипаттамаларының ерекшеліктері

Қаттар еліміздің баға жетспес асыл қазыналары. Қарттарымыздың болашақ үшін жасаған ізгі де, игі істері зор құрметке лайық. Еліміздің егемендік алып, тереңге тамыр жаюуы осы асыл қарттарымыздың арқасы. Олардың сүріп өткен өмір жолдары қазіргі ұрпақ үшін қымбат қазына. Қазіргі қоғамда жалпы әлем бойынша, қарттар ауқымды мәселеге айналып отыр. Біз бұл мақалада еліміздегі қарттар мен шетелдегі қарттықтың әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктерін айтатын боламыз.

Қазақстан белсенді ұзақ өмір сүру индексі бойынша 30 елдің ішінен тоғызыншы орынды алып отыр. Белсенді ұзақ өмір сүру индексінің жиынтық Индекс бойынша көрші елдер Франция мен Эстония. Ал Ресей бұл рейтингіде 28-іші орында тұр.

Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің тапсырысы бойынша БҰҰ-ның тұрғын халық саласындағы қорының (UNFPA) техникалық қолдауымен жүргізілген зеттеулер, 2050 жылға қарай 65 жастан асқан адамдардың саны 2019 жылмен салыстырғанда екі есе артып, 3,4 миллион адамға жетеді деп көрсетті. Зерттеу қорытындысы, сонымен қатар, COVID-19 пандемиясында, Қазақстан халықтың демографиялық қартаюының ерте сатысында екенін көрсетті. 2050 жылға қарай 65 жастан асқан адамдар саны 2019 жылмен салыстырғанда екі есе артады — 1,4-тен 3,4 миллионға дейін, ал олардың елдегі жалпы халық санындағы үлесі 2019 жылғы 7,5 пайыздан 2050 жылы 14 пайызға дейін артады», — деп хабарлады ЮНФПА өкілдері. Соңғы бес жылда Қазақстанның демографиялық жағдайы айтарлықтай өзгерді. Еңбекке жарамды әрбір мың қазақстандыққа 740 қарт пен бала келеді. Сарапшылардың пікірінше, тәуелділік коэффициенті индикаторы 2018 жылдан бері жыл сайын тұрақты өсуде. Бес жыл бұрын бұл көрсеткіш 687 болды, бұл биылғыдан 53-ке аз. 2023 жылдың басында Қазақстандағы егде жастағы тұрғындардың үлесі 11,4 пайызды немесе 2,2

миллион адамды құрады. Бес жыл бұрын бұл көрсеткіш 7,3 пайыз болатын.

2022 жылға дейін ASPiR Ұлттық статистика бюросының зерттеулерінде халықаралық стандарттар бойынша жас диапазондары көрсетілген: балалар – 14 жасқа дейін, еңбекке жарамды халық – 15-тен 64 жасқа дейін, қарттар – 65 жастан асқан. Қазақстандағы 2023 жылғы 1 қаңтардағы жағдай бойынша халық жасы бойынша халықтың зейнеткерлік жасын ескере отырып көрсетіледі: ерлер үшін 63 жас, әйелдер үшін 61 жас, халық саны 15 жасқа дейінгілерді қоса есептейді. Өңірлерде демографиялық жағдай республикалық деңгейден ерекшеленді. Ең жоғары жүктеме оңтүстік және батыс аймақтарда байқалды. Көшбасшыға қарсы тұрған Түркістан облысы, онда мың ересек адамға 886 бала мен қарт келеді. Қызылорда (819), Жамбыл (815) және Маңғыстау (845) облыстарының, сондай-ақ Шымкенттің (811) көрсеткіштері де 800-ден асты. Балалар мен қарттардың ең аз үлесі Астана (625) және Алматы (642) қалаларында. Демографтар мұны ішкі көші-қон процестерімен байланыстырады: ірі қалаларға аймақтардан ересек жұмыс істейтін халықтың ағыны байқалады. Демографиялық жүктемесі төмен өңірлерге сәйкесінше 672 және 651 көрсеткіштерімен Солтүстік Қазақстан және Қостанай облыстары жатады. Сонымен қатар, Қазақстанның солтүстігі еліміздің тез қартаюуы бар аймақтарының біріне жатқызылды. Мұны Billeter индексі растайды. Бұл демографиялық көрсеткіш оң болса, бұл аймақтағы 14 жасқа дейінгі балалардың үлесі 50 жастан асқандардың үлесінен жоғары екенін білдіреді, егер мән теріс болса, бұл қазақстандықтардың жасы ұлғайғанын білдіреді, ал бұл аймақта балаларға қарағанда көп екені расталған. Қазақстан Республикасы Стратегиялық жоспарлау және реформалар агенттігінің Ұлттық статистика бюросының зерттеулеріне сәйкес, 2021 жылы ең жоғары теріс Биллетер индексі Қостанай және Солтүстік Қазақстан облыстарында байқалды: тиісінше -22,2 және -27,7.

2023 жылдың басындағы жағдай бойынша 60 және одан жоғары жас тобындағы халық саны 2 616 515 адамды (елдің жалпы санының 13,2%) құрады, оның ішінде 1 031 051 адам (39,4%) – ерлер және 1 585 064 адам (60,6%) – әйелдер.

Егде жастағы халықтың ең көп саны Алматы қаласы – 288 922 адам, Қарағанды – 200 186 адам, Түркістан – 190 160 адам және Алматы облыстарында – 177 685 адам. 2022 жылғы 60 және одан жоғары жастағы жұмыспен қамтылған халық саны 308,3 мың адамды құрады, оның 63,4%-ы ерлер және 36,6%-ы әйелдер. 2021 жылмен салыстырғанда 60-64 жас аралығындағы жұмыспен қамтылған халық саны 4,6% азайған, бұл ретте айтарлықтай төмендеуді осы жас тобындағы әйелдерге тиесілі – 16,1%-ға.

Еуропаның қартаюуы-бұл туудың төмендеуімен, өлім-жітімнің төмендеуімен және Еуропа халқының өмір сүру ұзақтығының артуымен сипатталатын демографиялық құбылыс. Туудың төмен деңгейі және өмір сүру ұзақтығының жоғары болуы Еуропа халқының пирамидасының егде жастағы топтың өсуіне қарай өзгеруіне ықпал етеді.

Нәтижесінде еңбекке қабілетті халықтың үлесі азайып, зейнеткерлер саны артып келеді.

Туудың төмендігі және өлім-жітімнің төмендеуі әлем халқының жас құрылымының өзгеруіне әкелді. Қазір кезде «қартаюы» — егде жастағы адамдар санының едәуір артуы және балалар мен жастардың үлесінің төмендеуі. 2015-2050 жылдар кезеңінде 65 және одан жоғары жастағы әлем халқының саны екі жарым есеге — 608 млн. — нан 1,6 млрд. адамға дейін ұлғаяды деп болжануда.

Бұл туралы БҰҰ Бас хатшысының «халықтың жас құрылымының өзгеруі және орнықты даму» атты жаңа баяндамасында айтылған. Ол бүгін Нью-Йорктегі БҰҰ штаб-пәтерінде басталған халық және даму жөніндегі комиссияның 50-ші сессиясы барысында талқылауға негіз болды. Сессияға қатысушыларға құжатты экономикалық және әлеуметтік даму департаментінің сарапшысы Хорхе Браво ұсынды. «Біздің деректеріміз балалар мен жастардың үлесінің дәйекті төмендеуін көрсетеді, ал егде жастағы халықтың үлесі аз болса да, тез өсуде, бұл процесс 80-ші жылдардан басталып, 2050 жылға дейін жалғасады», — деді Хорхе Браво.

Мақаламызда халықтың қартаюуы, осы процестің басталу мерзімі бойынша да, қарқыны бойынша да әр түрлі елдерде біркелкі болмайтындығы атап өтеміз. Жапония мен Еуропаның көптеген елдерінің халқы тез және көп қартаюуға бейім. Австралия, Канада, Жаңа Зеландия және Америка Құрама Штаттарында да егде жастағы адамдардың үлесі жоғары. Алайда, осы төрт елде қартаюу процесі жас иммигранттардың тұрақты ағынымен біршама шектеледі.

1980 жылы егде жастағы адамдардың үлесі әлем халқының жалпы санының алты пайызынан азын құрады, ал 2050 жылға қарай 16 пайыздан асады. Еуропада 2015 жылы 65 жастан асқан адамдар азаматтардың 18 пайызын құрады. Солтүстік Америка елдерінің тұрғындары біршама жас: бұл көрсеткіш бір жыл бұрын 15 пайызға тең болған.

«Алдағы бірнеше онжылдықтағы демографиялық болжамдар осы екі аймақтағы жағдайдың өзгермейтінін көрсетеді: 2050 жылы егде жастағы адамдардың үлесі Солтүстік Америкада шамамен 23 пайызды және Еуропада 28 пайызды құрайды», — делінген БҰҰ Бас хатшысының құжатында.

БҰҰ басшысы халықтың қартаюуы аясында үкіметтер демографиялық өзгерістердің фискалдық салдарын ескеріп, зейнеткерлік жасты арттыруы керек деп санайды. Олардың пікірінше, әлеуметтік қамсыздандыру жүйесінің жаңа жағдайына бейімделу қажет.

Қорытындылай келе, жоғарыда көрсетілген барлық болжаулар, зерттеулер мен статистикаларды ескере отырып, әлемнің көптеген елдерінде қарттықтың және қартаюудың кең таралған және тез өсіп келе жатқан күрделі әлеуметтік мәселе деп

қарастыруымызға болады. Қарттар – қоғамның осал топтары. Қоғамда осал топтардың артуы, сәйкесінше әлеуметтік мәселелердің артуына әкеледі. Біздің елімізде қарттарға көмектің бірнеше түрлері қарастылырған. Қазақстан қарттарының әлеуметтік жағдайы басқа елдермен салыстырғанда әлдеқайда жақсы деп айтуға болады.

Жетекші: Авсыдыкова Құралай Әділжанқызы

Орындаған: Таган Нұрдана Сабитқызы

ҚМ АА Куәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.